

„KÖZÖNSÉG“ ÉS „KÖZÖSSÉG“.

I.

Hogy a közönségek élete és szerepe a modern társadalomban igen jelentős, mindennap előttünk áll. Aktuális társadalmi probléma kellő feltevése s megoldása kimarad, ha nincs előkészítve kellőképp egy kötetlen, szervezetlen társadalmi csoportban, „közönségében, mely ama problémát meglátja, megtárgyalja s a már egyszer többé-kevésbé eldöntött megoldási módozatot propagálja. A társadalmi akcióknak rezonátorra van szükségük s ez a „közönség“; és fűtő kazánra s ez is a közönség. Ez a szervezetlen s ennél-fogva láthatatlan, anonim csoportalakulat ma a társadalom szüntelenül működésben levő dinamikai eleme, mely az életproblémákat mozgásban tartja. Innen sarjadnak ki egyre újabb programok, ez az életcélok kohója, melynek munkáját hatalmasnak találjuk, még ha el is ismerjük azt, hogy a megvalósítás eszközeinek kitalálásában, az akció elemeinek kombinatív előkészítésében kiemelkedő szerepük van a gazdag tapasztalatú s élettechnikájú egyéneknek.

Jellemző erre a szociális tényállásra a nemzetiségi kérdés a háború előtti Magyarországon; 1868 után ez a kérdés holtpontra jutott, míg 1918-ban egyszerre kirobbant. A nemzetiségi kérdés bizonyára állandóan aktuális volt, tehát mint aktualitással mindig foglalkozhatott volna vele a közönség. És e kérdés mégsem bírt nálunk megfelelő közönségre találni. A magyar nemzet életszférája sokkal stabilisabbnak látszott, mintsem hogy a nemzetiségi mozgolódások, avagy a csupán fenyegető lehetőségek ezt a vélt stabilitást érinthették volna. Belejátszott ebbe az a felfogás is, hogy e kérdés igazában állami ügy és nem társadalmi. Nincs szükség „közönségre“, mely azt megtárgyalná s előre vinné a nézeteket, így egyszerre szakadt ránk a probléma. Általában pedig a csak felülről-kormányzottság¹ már évszázados hagyomány volt

¹ Németországi viszonylatban jól leírta ez állapotot Max Weber, *Parlament und Regierung, 1918.*

nálunk. Megszoktuk egyedül az államot tekinteni aktív tényezőnek. Az a belátás, hogy a *társadalmi* aktivitás igen súlyos tényező közproblémák (sőt egyenesen állami ügyek) megoldásában, aránylag új keletű. Hogy „társadalmi“ akcióra, szabad, vitázó közönségre nagy szükség van, Anglia kivételével Európában, a kontinensen nem igen látták át, mert itt széles vonalon az étatizmus, az államerő kultuszának irányában nevelődnek az emberek anélkül, hogy meggondolnák: az állam ereje *nem lehet minden irányban egyformán aktív és hatásképes*. Ezért (nálunk is) szinte szabály az, hogy bizonyos kérdések köré „közönséget fejleszteni“ annál nehezebb, minél kényesebb kérdéstről van szó. Közönség, mely ilyenmű problémát tárgyalna, annál inkább kimarad, minél kényesebb a kérdés.

Az állam bizonyos mértékig mindig ellenlábasa a közönségnek. Az állam stabilizáló hatalom, szereti a lenyugvást, az erők momentán egyensúlyát. Minden állam a *quieta non movere* jel-szavát melengeti — ameddig lehet. Minden változás megrázkódással járhat bizonytalan határokig, az állam a változás csiráival szemben gyanakvó. Nemcsak oly kényes szerkezetű államra áll ez, mint aminő a heterogén összetételű Ausztria volt, áll ez stabilis államokra is, minő (népességileg) Franciaország.

Az államszociológiának vizsgálnia kell, hogy az államban *mennyi a stabilizáló erő, illetve mennyi a stabilizáló diszpozíció, mely ép az állam lényegéből folyik*. Annyi világos a történet ismert adatai nyomán is, hogy az állam nem kedveli (s nem kedvelheti) a labilizmust. A labilitást, az újnak induló mozgalmakat a „közönség“ képviseli a legtöbb esetben, s nem az állam. Ha tehát az állam a stabilitás, a közönség a kimozdulás, a változtatás eszméjét képviseli, kettőjük között állandó fegyverszünet nem lehet: más az eredeti diszpozíció egyiknél is, másiknál is. A közönség a vállalkozóbb, az állam az óvakodóbb, s talán ez az attitűdformák szerencsés megosztása. Az állam, bár hatalmas, nagy társadalmi erőt összpontosító, sajátoskép nyugodtabb, mint a közönség, mert évszázados periódusokra rendezkedik be, mert hozzá van szokva, hogy nagy kérdések kerekedhetnek kisebbekből. A közönség tehát mozgató elem, az állam inkább revideáló, fékező, egyeztető közeg. Jól meg lehet értenünk az állam bizalmatlanságát a legtöbb közönség-mozgalommal szemben. Még a felvilágosodott abszolutizmus is közönség-bomlasztó tényező, még a legenyhébb, patriarchálisan burkolt abszolutizmus (autoritativizmus) is az, ameny-

nyiben ép az u. n. kényes kérdéseket kapcsolja ki a tárgyalhatóságok köréből.

Ennek hátránya is van. A társadalom pszichikai kémizmusa, telikus vérkeringése, finom és rejtett áramlata a célalkotás felé nem indulhat meg. Nem kell mindenütt széles közönségre gondolnunk. Számos kérdésben aktív közönség lehet már 10—15 jól tájékozott ember, de akiknek teljes függetlenséggel, szellemi önállósággal, jobbra-balra tekintető kompromisszumos szellem nélkül *kell elgondolnunk* a problémákat; sőt éppen ma gyakran csak szűkkörű közönségről, *speciális* közönségről van szó súlyos életproblémáknál, tehát a közönségnek elvileg nem a tagszáma nagy, hanem társadalmi hivatottságérzése erőteljes.

A közönség, mint már másutt kifejtettük,² anonim, amorf, szervezetlen egység, melynek funkciója a célok kibontakoztatásában keresendő; ezért neveztük azt *protelikus* alakulatnak. Kérdés, miért esik a *modern* társadalomban nagy súly ép a „protelikus“ társas egységek hibátlan s akadálytalan működésére? Bizonyára azért, mert a modern, aránylag gyorsan tömegesedő társadalom célvilága fölött meglazult, igen sokféle összetételűvé vált, tehát ezerféle *speciális közönséget* kíván ama célfajok, irányzatok felszínén tartása és ápolása. A stabilis idők elmúltak, nincs ma már oly stabilis társadalom, mely beirányított életmegoldások pusztá továbbvitelére volna ráutalva. Ha az anonimitása folytán sokszor elrejtőzködő „közönségek“ társadalmi funkciójának tényleges fontossága kétségtelenül kiderül s ha tudjuk, hogy miben áll ama speciális funkció, melyet teljesít a közönség, marad problémánk két irányban: 1. kiből, a társadalom minő elemeiből toborzódik a közönség, 2. minő a „közönség“ viszonya másnemű társas egységekkel, elsősorban a „közösséggel“ szemben, A két kérdés egymással, látni fogjuk, kapcsolatban van.

A modern társadalom szétbontottsága, tömegessége, atomizáltsága mellett könnyen érthető, hogy az egyének sokféle kombinációban szerepelhetnek, többféle közönségnek egyidejűleg is tagjai lehetnek. A közönség eme laza atomokból, egyénekből rekrutálódik. Hogy egy irányzat kötelékébe tömörüljön, ahhoz az egyéneknek nincs szüksége arra, hogy *kibontsa magát* más, erőteljes kötelékekből — ez a modern tömegtársadalomnak egyik legfeltű-

¹ Ld. előző dolgozatunkat, melynek eredményeit itt továbbra is alapul vesszük: *A „közönség“ problémája*. Társadalomtudomány, 1926.

nőbb specifikuma. A szabad kombinációlehetőség szüntelenül szemünk előtt áll. Egyes kötelékek ma is *érzelmileg*, hagyomány folytán s a dolog természete folytán erősek. Ilyen például a valóságos kötelék; az áttérések statisztikája azt mutatja, hogy a modern társadalom e tekintetben meglehetősen, sőt a többi kötelékhez képest feltűnően stabilis. Már nem ily nagy mértékben, de még mindig stabilis nemzeti tekintetben: a kivándorlási statisztika Ugyancsak nagy számokat ad elének, de ez elvileg csak a politikai közösség s a terület elhagyása, egyben nem elszakadás a kulturális értelemben vett nemzettől, mellyel a kivándorolt az érzelmi, sőt gazdasági kapcsolatokat is fenntarthatja. E két erős kötelékkel szemben a többi már lényegesen alacsonyabbrendű köteléknek mutatkozik. A mai társadalomban már nem sok ember gondol arra, hogy egyik „közönség“ (olykor politikai párt) elhagyása különös nehézséggel járhat, sőt: a szabad társadalmi kombinációlehetőség, a tömörülés, az egyesülés szabadsága, az egyéneknek legtermészetesebb léte és életigénye. Mindamellet, hogy megállapítottuk: a közönség egyénekből alakú és *szabadon* toborzódik össze, nem szabad egy végletes individualizmus talaján maradnunk. Jelen fejtegetéseink éppen annak kiemelését tartalmazzák, hogy *az individualizmus még a modern társadalmi atomizált-ság korában sem magyarázza meg a közönségek keletkezését és életét.*

II.

A közönségről adott definíciónk, mely szerint a közönség prototikus alakulat, célalkotó-kibontakoztató funkciót teljesít, lényegében csak *funkcionális definíció*; feladatunk ezt két irányban kibővíteni: a genetika s a közösséggel való viszonya szempontjából. A közönség homogén érdeklődésűek csoportja, érdeklődésében konvergenssé vált társas egész, mely benső tapadását a meglévő érdeklődésirányon kívül nem kis részben annak köszönheti, hogy bizonyos állandóságú figyelemmel tekint természetes „vezérszemleire“, kik a szétszórtságában is gravitáló csoportot az előzetes közönséget-elképzelés (praesuggestio) állapotában befolyásuk alatt tudják tartani. Az egyének érdeklődési irányukban így koncentráltainak s *lekötve* maradnak. A közönség tehát állandó figyelmi iránnyal *lekötött* csoport.

Kérdés az, hogy maga az érdeklődés végső és sokszor latens elemeiben honnan indul ki. Vájjon pusztá egyén-kombináció-e a

közönség, avagy ennél több? Nincs-e az „egyéni“ érdeklődés mögött is valaminő kollektívum, amely ugyan tudat alatt maradhat, de fennáll, ható és mozgató tényező?

Ha a társadalomtörténeti tényeket tekintetbe vesszük, arra eszmélhetünk, hogy a szellemi hatásokat koncentráló s kibocsátó, tehát aktív *közönség* *nem* mindig önálló, nem a maga célvilágát hordozza, hanem *transzformátora másnemű, kollektív életérdekeket ápoló társas egységeknek: a közösségeknek*. Miután fejlett, kulturális élet csak társas és rendezett együttélés alapján képzelhető el, az érdeklődés genezisénél meg lehet találnunk a társas, rendezett együttélés ősi és természetes alapját is: a közösségeket. Nem rég láttuk azt, hogy a közönség kiterjedhet rendkívüli esetben egy egész nemzetre. Háború kitörésekor ama sajátos életkoncentráció kiterjed a legszélesebb körökre, minden az ellenállás és győzelem gondolata köré vonódik. Ilyen esetben a *speciális közösségek* — rövid időre — elhallgatnak, s egy széleskörű nagy közönség ideje, széles rétegek feltűnően homogén összeolvadásának kora érkezik el, amelynek már határozott tömegereje van. Az életkoncentráció tehát kitágult, hozzátapadt a *közösséghez*, annak latens célvilágához. Sajátos tünemény az is, hogy ugyanekkor a közösség *politikus* állapotából szinte kilépni törekszik, szervezet, *monotelikus* formát ölt, hiszen elérkezett az idő, amidőn mindent a háborúért kell megtenni. Ily, mindenestre rendkívüli esetben a *tömeg*, a *közönség* (Publikum), a *közösség* (Gemeinschaft) és az *állam* között aligha lehet különbséget tenni — szinte leomlanak a morfológia distinkciói, egy egyetlen nagy *szociális én* alakul ki.³

Akik megélték a háború kitörésének hatását a maga intenzitásában, ismerik azt a nagy, egybeolvasztó áramlatot, mely egy ily közönséget és közösséget összeforrasztó periódusban előttünk áll. A nemzeti „nagyközönség“ határozott hatalom, tömegerővel és szervezett forma felé erősen gravitálva. Szinte meg nem állapítható, hol kezdődik a közönség s az állam akciója, annyira egyetlen telikus áramlatban kering-kavarog minden. Annyi kétségtelen, hogy pusztá propagandával, avagy az eszmék lassú erjedésével ilyen áramlat nem keletkezhet, ehhez egy közösség: organizmus bár latens, de erőteljes életakarata szükséges, nemzeti erő

³ Több ponton megvilágítja M. Scheler, *Der Genius des Krieges und der deutsche Krieg*. 1915.

mely küzd fennmaradásáért. Létről van szó. Innen van, hogy ilyenkor a közönség époló türelmetlenül egocentrikus, önfenntartó s ellentmondást nem tűrő, hatalmi egység, mint maga az abszolút állam, mely ha kell, nagy divergenciákat tör le az egység kedvéért. Innen van, hogy a világháború kezdetén igazában nem lehetett ellenzék, elnémult még a szociáldemokrácia világpolgári allure-je s külön belpolitikai utakat kereső programja is. A külpolitika sorsdöntő órájában a helyzet világos láttára mindenemű szervezet, közönség, párt, klikk ösztönösen *alárendeli magát* egy egységes célnak; momentán hatalmas integráció jó létre, melyben *megszűnik a társas szervezetek,, illetve alakulatok laza koordináltsága, hogy helyet engedjen egy szigorú cél-szubordinációnak.* A különböző társas egységek céljai most már nem, mint a béke állapotában, *párhuzamosan* támogatják az egységes, nagy célt, hanem egyszerre introcipiálják a közösség egységes életakarását. Minden eszköz lesz, minden a közé. Még a magántulajdon is enged külön érdekeiből, bőkezű adakozásra való spontán hajlam, áldozatkészség egészen természetes követelménynek tűnik fel.

Egészen más a békeidők állapota, melyben a közösség s az állam egyetemes céljai mellett az egyes társas egységek koordináltan működnek. A nemzeti „nagyközönség“ széttöredezik, számos kisebb-nagyobb, *speciális közönség* található egymás mellett s egymásba részlegesen átkapcsolódva, az egyes közönségek terjedelme, köre pedig nyugtalanul fluktuál. Az életkoncentráció központjai változnak, eltűnnek, majd újak bukkannak fel. A közönségek, ezek a homogén érdeklődéskörök, a maguk szellemi irányában is lényegesen elhajolnak, ez — nem szükséges hosszasabban érintenünk — a „társadalom“, azaz a szabad, kötetlen társas életegész folytonos változása, akciók-reakciók özöne, mely a modern tömeges társadalmak külső képén naponta előttünk van.

Vájjon ez a széttöredezett közönség-halmaz mélységi áramlata-e egy folyónak, avagy csak múltó, felületi hullámfodraihoz tartozik, amelyet nem szükséges, mint jelentős tény, számon tartani?

Kétségtelen, hogy számos közönség-alakulat múltó, ingatag lefolyású tüneményekben éli le életét. Az „alkalmi közönségek“ élete nem jelentős, szinte csak színjátéka a társadalom külső felületének. Az is hasonlókép kétségtelen, hogy az ily alkalmi közönség szinte csak hőmérője a rajta kívül tomboló erőeknek, az ily

közönség maga nem lesz igazi célalkotó közege a társadalomnak, nem valódi „fórum“, melyen komoly küzdelem folyik le, s ez távolabbi kihatással van. Mindamellet a közönségek élete nem vonható eme csekély fajsúlyú életegység típusába: a közönség — hozzászámítva többé-kevésbé aktív vezérszemléit — jelentős életforma, mert jelentős hatást gyakorol az új eszmék kialakításában, a regiek revíziójában. Előttünk van ma a béke revíziójának kérdése: hivatalos fórumot nem talált, s máris foglalkozik vele a közönség, mely az új eszméket „megérleli.“ Azt is hozzátehetjük, hogy a páriskörnyéki békék abszurditása csekélyebb lett volna, ha a sokféle szakértő a közönség előtt is megszólalva a közönséggel intenzívebb kontaktusban bizonyos kérdéseket megtárgyalhatott volna. Ama békemű tragikuma elsietség s könnyelműsége mellett abban volt, hogy akkor még nem alakulhatott ki kellő, nyugateurópai közönség s közvélemény. A közönség kritikai „fórum“, mely kultúráját állandóan revideálja. Csak e folytonos „kulturkritika“⁴ tudja áthidalni a múltat s a jövőt. Ahol ez a kritika nem tud kijutni közönség-fórumok körébe, szakadás, merev megoldás, forradalom keletkezhet. A páriskörnyéki békék forradalmat jelentenek, felülről jövő forradalmat, melyet a hivatalos delegátusok közönség és fórum hiányában akaratlanul Európa fejére zúdítottak. Közönség tehát szükséges a hirtelen beköszöntő válságok korában, különben kiegyenlítő közeg hiányában akaratlan *forradalmi változás* jő létre. Egy szempontból témánkkal a forradalom kérdése is kapcsolatban van: a forradalom keletkezése, s a forradalom *első* fázisa a közönségek életének különös virulenciájával párhuzamos.

A forradalmat egyszerűen hevesebb fejlődési periódusnak szokták felfogni,⁵ holott a forradalom lényege másban van: egy kor, avagy egy intézmény célrendszerének *szerkezeti* válságában. A társadalom életcéljai nem laza halmazban, hanem koherens egységben vannak. A kor maga *életrendszer*; Euckennel szólva: „szín-

⁴ Termékeny szociológiai beállításban veszi fel M. E. Mayer, *Rechtsphilosophie*, 1922 36. k.

⁵ Leopold v. Wiese így definiál: „Ich definiere die Revolution im Staatsleben als eine *plötzliche* und in *schnellem* *Zeitmasse* vor sich gehende Machtverschiebung.“ *Das Wesen der Revolution*. Wiese és Hartmann vitája. Verhandlungen des III. deutschen Soziologentages. 1923. 13. 1. Hogy forradalom csak az állam életében lehet, aligha igazolható; szélesebb körben fogja fel a kérdést Le Bon, *La revolution française et la psychologie des révolutions*. 1912.

tagma“;⁶ vannak oly életberendezések, amelyek jelentős szerkezeti ponton vannak, mások nem ily központi jelentőségűek. Ha ez utóbbiak terén áll be változás, úgy egyszerű kultúrkritikai folyamat játszódik le előttünk. Ha központi kérdés forog kockán, úgy forradalmi jellegű változás bukkan fel: egy ponton indul meg s mégis egy *életrendszer* érint. Gondoljunk pl. a kapitalizmus korában a magántulajdon elvére: ha ez egy ponton változás áll be, úgy vitatottá válik egy egész életelvrendszer. Ilyenkor válik mozgalmassá a közönségek élete. A köznapi életcélok csendesebb közönség-mozgalmak keretében lefolyó „kultúrkritika“ tárgyai. A forradalmi életcélok már mélyebbre hatolnak; éppen mert lényegesebb létérdekekről van szó, *közösségek* is megmozdulnak a maguk életakarásával.

Az életcélok pusztá *megléte* mellett tekintetbe kell vennünk azok *intenzitását* is. A túlstabilizálódott korszak életcéljai ez utóbbi tekintetben jutnak alárendelt helyzetbe: a társadalmi összefüggés még megvan érintetlenül, azonban a célok intenzitása csökken, s eme „hervadt“ célokkal szemben új célok ostroma kezdődik, amikor már nem pusztá „közönség“-reakciók kora érkezik el. Két kiemelkedő tényrt kell szemünk előtt tartanunk:

az intenzív közönségélet labilis („kritikai“) korokban jelentkezik, midőn a társadalom célvilága újabb történeti helyzetéhez képest ép kibontakozóban van;

a „közönség“ életének intenzitása összefüggésben van a „közösség“ életének intenzitásával.

A közönség, láttuk, *protelikus* alakulat, előretör, mondhatnók, pionír-rendeltetése tudatával, új életcélok, új életmegoldások felé. Ezzel szemben a „közösség“ *politelikus* alakulat; céljai sokfélék, latensek és nem-latensek. A közösség nem „szervezet“ (organizáció), mely születésétől kezdve bizonyos irányban be van állítva. Ha nem is ép mechanizmus a szervezet, de azok a *célfajok*, melyeknek a „szervezet“ él, korlátozottak; a közösség ezzel szemben a legkülönbözőbb irányokban keresheti s keresi a maga boldogulását, önkifejtését. A közösség ép ezért áttekinthetetlenül gazdag, mintegy történeti alany, személyiség, a kollektív személyiség egységes célakarásával, mint ahogy kollektív *személyiség* az állam a mögötte álló nemzettel egyetemben. Tekintsünk a közösségek mai állapotára.

⁶ V. ö. problémajelzésünket Euckennel kapcsolatban. Athenaeum, 1927. 166. lk.

Azon közösségek, amelyek az egyeseket minden irányban lekötték maguknak, lévén célviláguknak univerzális jellege s rugékony állapota lényükhöz tartozó, idők folyamán elvertelenedtek s formáik gazdagsága általában megszűnt. Ki beszél ma már arról, hogy valaki mely nemzetséghez tartozik, holott valamikor nevükhöz (de genere) tartozott? A nemzetség szerfölött meghígult vérségi kapcsolata, a mai „rokonság“ már távolról sem az, ami a nemzetség egykor társas összetapadásban, tagjaik fegyelmezett-ségében volt. Hasonlókép eltűnt a törzs, mely bizonyos mértékig nagyhatalom volt, míg a történeti idők folyamán a még nagyobb hatalom: az állam meg nem bontotta. A régi idők uralkodó morfológiai egységei; a közösségek közül ma már csak kettő van meg, a *család* és a *nemzet*. A középső tagok kihulltak; ami természetes is a történeti erőküzdelmek után, csak a legkisebb tag maradt meg, a család, s a legnagyobb, a nemzet; a legkisebb tag népbiológiai rendeltetése folytán kiváló jelentőséggel, melyhez a nevelés, a szukkreszcencia érdekei fűződnek; a legnagyobb, a nemzeti közösség pedig, melyen a modern államok épültek fel. Ezek a történeti idők maradványai, erős pillérek, hatalmas tartó oszlopok, melyeknek a szabadversenyos káoszban, a gazdasági érdekek harcában, a célvilág specializálódásai közepette nem kis támadásokat kell elhárítani, hogy fennmaradjanak. Mindakettő, mint közösség, sok válságos napot élt át, a szociológus figyelmét ép ezért ma méltán lekötik, a szociálpolitikus pedig kénytelen gondoskodni arról, hogy ezek a politikus egységek erejükben fennmaradjanak.

A család és a közönség összekötetésének vizsgálatára e helyen nem szorulunk rá; annál inkább kell foglalkoznunk a másik közösség: a nemzeti közösségek s a közönségek viszonyával.

Lehet-e egyáltalán közönség közösség nélkül? Avagy más szóval, ha nincs nemzeti közösség, úgy a közönség normális célkibontakoztató munkáját végezheti-e? Mennyiben feltétele a *politikus* társas egység a *profetikus* társas egységek működésének?

A szociológus bizonyára nem elméleteket fog vizsgálni, hanem a történetet kutatja át e szempontból s azt találja, hogy az a szellemi, aktív egység, melyet közönségnek mondunk, széles körben *mindenütt a nemzetegység alapján áll*. A nemzet latens, vagy aktualizálódott célvilága a közönség kibontakozó célvilágát megelőzi. Ahol a nemzet elsorvadt, megsemmisült, megsemmisül a közönségek akciója is.

Ámde mikor semmisül meg a nemzet, avagy lép annyira hátrébe, hogy megsemmisülése, illetve elnémulása már történetileg konstatálható? Erre bizonyára kevés a példa a mai bolsevizmusig, ez viszont annál ékesszólóbban beszél. A bolsevizmus feltűnik nemzetközi tendenciájával, ámbár az orosz bolsevizmus ép mindenütt nemzeti mozgalmakat szít Indiában, Kínában, a mohammedán világban a fő kapitalista állam, Anglia meggyengítésére, s ezzel ép a régi orosz *nemzeti külpolitika* angol-ellenességének egyenes folytatója. Belpolitikában a bolsevizmus kisebbségi terror a legvadabb kilengésekkel. A közönség? — elnémul. A terror a legnagyobb közönség-elfojtó erő. Miért? Miért nem lélezkzik, nem működik ez a sajtószerű, célkibontakoztató társas egység, miért nincsenek aktív, hangosan és nyilvánosan vitatkozó „közönségek“? Mert nincs szabadság, mert a szabadságra a kisebbségi terrornak semminő szüksége nincs, hiszen a nagyobb, többségi erő őt letörné, aminthogy a sui generis orosz nemzet célvilágának kifejllesztése nincs programjában. A proletárállam a diktatúra állama; diktatúra-állam, mert forradalmi állam. Sajtószerű összefüggésre mutathatunk rá itt „*forradalom*“ és „*közönség*“ között.

Minden forradalomnak kétféle fázisa van; az első fázisban a forradalom hatalmas vitaáradatot termel, „közönségekhez“ fordul, hogy célvilágából a régi elemeket kiszorítsa s új elemeket iktasson a régi helyébe. Ez a plakát- és népgyűlési korszak nem sokáig tart. Az első fázisban szinte tomboló *szabadságmozgalom* jelleget ölt magára minden. A kezdeményezések, a felvonulások, kérvények, tüntetések, tanácskozások végeláthatatlan sorában nincs hiány, a „nép“ örül a „szabadságnak“, melynek napja íme el jövendett. A forradalom második fázisa a forradalom első győzelmei után csakhamar bekövetkezik: a hatalom új kezekbe jutott, kiknek első feladata „rendet teremteni“ és pedig a szabadság lényeges megszorításával: terrorral. Most már nincs vitaáradat, *már nincsenek közönségek*. Ennek oka az, hogy a cél kialakult, a forradalom célja szentesített, a célkibontakoztató fórumok ideje tehát lejárt. Ez történt minden forradalomban, de legkivált a bolsevista forradalomban, mely megsemmisítette, vagy legalább is (addig-ameddig) elnémította az orosz nemzetiség eszméjét.

Azt láttuk: a kisebbségi terror „szent célokért“, forradalomért, forradalmi célok megvalósításáért él — ez a cél fix, most már nem kell protelikus fórum. Amikor a célok lerögzítettek, s már csak a *megvalósításukról* van szó, nem valaminő „közönség“, ha-

nem egyén és szakavatott bürokrácia kell; ez is előttünk áll a vörös bürokrácia roppant mérvű kialakulásában. A célvilág forrongása: a forradalom után a megvalósításnak most már alapjában „*technikai korszaka*“ jó el; ebben nem a szabadság a vezető elv, hanem a munkafegyelem. E szerint: a szabadság a közönség létfeltétele; ez szükséges a célvilág kibontakozásához. A fegyelem a *megvalósítás* feltétele — ehhez viszont nem kellenek „közönségek.“

Térjünk át ezek után a normális nemzeti életre.

III.

A nemzeti élet latens céltartalmából időről-időre kiválik egy-egy kérdéskomplexum. Például külpolitikai válság van, merre orientálódjék a nemzet? Ez közönségmozgalmakat támaszt, vita folyik, míg végre a külpolitikai cél valamikép (rendszerint nem pusztán hangulat folytán, hanem vezetők befolyása alatt) kialakul. *A nemzeti kultúrközösség latens céltartalmainak aktualizálódása ép a legfőbb alapja aktualitásoknak.* A közönség figyelme aktualitások köré vonódik. Az aktualitás pedig, mint láttuk,⁷ nem pusztán időileg, momentán elének álló újság, hanem *jövönkkel* van kapcsolatban: mindaz aktuális, ami forr a jelenben a jövő érdekében.

A politikus morfológiai egység ép célbeli gazdagsága folytán lesz „közönségek“ megmozgató ja s állandó foglalkoztatója. Akkor, amidőn a célok egyensúlyba jutnak, a nemzeti erő pihen vagy sorvad, az ily „csendes“ időkben (mire nálunk kitűnő példa a XVIII. század), csendesesen visszafejlődnek a közönségek, nincs oly állandó „aktualitás“, amely elegendő intenzív mozgalmat támaszthatna. A reformkorszak nagy kibontakozása viszont mutatja a „közösség“, a nemzet s a „közönség“ életének párhuzamos virulenciáját.

Politikus közösség-élet nélkül nincs protelikus közösség-élet. Azok a szétszórt aktualitások, amelyek egy kozmopolita állam hanyatló társadalomkaoszában szerepelnének, valóban intenzív „közönség“-akciót állandóan nem termelhetnének. Ekkor valóban *apolitizmus* és atomizálódás következik.

Az „apolitizmus“ sajátossága ép abban áll, hogy az egyesek, kik protelikus, célalkotó „közönségekbe“ kapcsolódhatnak,

⁷ Előző dolgozatunkban Társadalomtudomány 1926. évf. 286. 1.

kifelé, szociális értelemben aktív tényezőként *önmagukat* beállítani megszűnnek. Megszűnik a tágabb értelemben vett szociális *életigény*, kifejlődik részben az egoista, önmagára néző életterv, részben pedig kifejlődnek azok a szűk baráti körök, melyek a szociális életigények utolsó maradványait hanyatló korokban egyesíteni szokták. Ilyenkor természetessé válik a *lelki* széttördelődés: az individualizmus, s a közösségek széles vonalon elvértelenednek.

Az apolitizmus lélektanával nem feladatunk e helyen foglalkozni; feladatunk csupán egy pontra rámutatni, arra a szociális tényállásra, hogy az apolitikus korok *meddő* individualizmusa nem az egyéneken múlik, hanem azon alapszik, hogy a társas szerkezetben egy *alapstruktúra* kezd szétbomlani, amely mint kollektívum, nincs mindig felszínen: közösség. A közösség rendkívüli szociális jelentőségét mi sem mutatja világosabban, mint az az időszak, amidőn kiesik, irtó hagy maga után. S miben áll ez a hézag? Nem mondjuk azt, hogy a közösségek társas életcéloknak kimeríthetetlen s egyetlen rezervoárjai, melyekből az egyesek táplálkoznak, melyek a cél-befogadás, az „introcepció“ (W. Stern) csatornáin át táplálják a társadalmi telikus vérkeringést — ezzel talán hatványozottan eltűnnék az *egyének* szerepe. De annyit hangsúlyozottan állíthatunk, hogy a közösségeknek ép célgazdagsága, politeliája az, amely *rugékony* állapotban tartja az egész társadalom *egyes* szervezeteinek s *egyes* egyéneinek célvilágát. Egy latens, közösségi cél-réservoir nem közvetlenül, de közvetve hat: megakadályozza az elmerevedést, ébren tartja az organikus jellemet.

Ma, a kapitalizmus korában, az atomizálódás nem állami s állam-vallási alapon jött létre, mint az antik kultúrában, hanem tisztán gazdasági alapon, a liberális termelési elvek nyomán. A „közösségek“ szociális jelentősége háttérbe szorult (ha megmaradt is politikumnak), s íme, a szociológiának Tönnies nyomán újból fel kellett azt fedezni. A közösségek életének szociológiai kutatása ma egyre kiemelkedőbb: a német szociológia általában átvette Tönnies „Gemeinschaft“ és „Gesellschaft“ (társulat)-distinkcióját, nemrég a berlini egyetem filozófia és szociológia-tanárának, Vierkandtnek kutatásai⁸ vitték előre a problémát. Vierkandt már legújabb munkájában⁹ világosan felismerni a közösségi életstruktúra

⁸ *Gesellschaftslehre*. Hauptprobleme der philosophischen Soziologie. 1923.

⁹ *Gesellschaftsphilosophie*. 1925 a Dessoir féle „Die Philosophie in thren Einzelgebieten“ c. váallatban (Ullstein), főképp 877. lk.

alapvető voltát, melyhez képest a társulati életforma csak „Überbau“. Míg a XVIII. század az államok s a társadalmi egységek keletkezésében a szerződési elvet (viszonyformát) emelte ki, s a társadalmak szerkeszthetőségében hitt, ma felismerjük, hogy ez csak szuperstruktúra, a régi tan tévedett; „tatsächlich hat er die Vertragshandlung verwechselt mit der Vertragsgesinnung“. Sőt Vierkantd kiemeli: „az emberi együttélést elképzelhetjük társulati (szerződéses, mesterséges) alakulatok nélkül is, de nem közösség nélkül“. Ez utóbbinak „túlsúlya“ van, alapvető szerkezeti fontossága.

Bármennyire hangsúlyozza is a legújabb szociológia a „közöségi“ életforma fontosságát, egy kérdésre nem ad feleletet: miért van az, hogy a közösség-alakulat *háttérbe vonult* a mai társadalomban? Miért van az, hogy *aktív* tényezőként más csoportok, más alakulatok, illetve szervezetek tűnnek elének? Miért van, hogy a közvélemény alakítása terén sokkal kisebb csoportok, szervezettek és szervezetlenek játszák a főszerepet? Miért van annyi „közösség“, mely annyszor életjelt ad magáról?

A közösség lényegére vonatkozólag Tönnies és Vierkantd főkép azt állapították meg, hogy az nem mesterséges alakulat, minő a szervezett „társulat“, s hogy a benne uralomra jutott viszonyformák speciálisan bensőségesek. Hozzá kellett tennünk kiemelve,¹⁰ hogy a moncteíkus társulattal szemben a „közösség“ célgazdag, politikus alakulat, amelynek latens és aktuális céltartalma egymást feltételezik s kiegészítik. Az aktuális céltartalom csakis egy latens *politikus alapon* érthető meg. Fel kell ismernünk egy további tényt is, mely ép a „közönsegek“ előtérbe kerülését teszi érthetővé: a modern, kaotikusan sokféle s gyorsan jelentkező életproblémák megtalálásában s megoldásában *a „közösség“ kimondottan lassú reakciójú, s éppen ezért van szüksége oly társas alakulatra, mely lényegesen gyorsabb reakciótipust jelent.* Ez a „közönsegek“. A közösség rászorul a közönsegre, mint természetes kiegészítőjére; a *közönsegek*, az organicisták nyelvén szólhatunk, ily esetben a nemzeti *közönsegeknek* „szervévé“ válik, annak egyik exponense a mai, új életproblémákban torlódó korban. Amit a *közönsegek* lassúbb reakciótipusa folytán szükségképp *elmulasztana*, ami gyorsabb lefolyása révén elsíklana előtte, azt a *közönsegek* gyorsabb reakciótipusa folytán meg

¹⁰ V. ö. dolgozatunkat: *A formális szociológiáról.* Társadalomtudomány. 1925.

tudja ragadni. A társadalmi szervezetek, alakulatok közt a *közön-ségnek* ez a lényegéhez tartozó tulajdonsága biztosít szervezetlensége dacára is, sőt éppen ezért bizonyos fölényt a régebbi, nagy tömegeket sokoldalúan kapcsoló *közösséggel* szemben. Hogy a közösség függ a közönség életfunkcióitól, úgy véljük, az eddigiek alapján ép oly nyilvánvaló, mint az, hogy viszont a közönség sem önmagának élő alakulat, hanem célösszefüggésben áll a közösséggel.

Dékány István